
Informe entorn a la declaració com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt 2 del Port de Sagunt

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 29 d'abril 2022

I Antecedents

Amb data de 24 de Març de 2022 és rebut al Consell Valencià de Cultura escrit de la Direcció General de Patrimoni i Cultura pel qual informa que s'ha incoat expedient de declaració de Bé d'Interès Cultural amb la categoria de Monument, a favor del Forn Alt 2 de la siderúrgica Companyia Sierra Menera de Sagunt i que conforme a l'art. 27.5 de la Llei 4/98, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, se sol·licita informe per tal de procedir a la culminació de l'expedient.

Adjunta la Resolució de 2 de novembre de 2020, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual s'incoa l'expedient citat arran la «...sol·licitud de l'Associació de Patrimoni Industrial del Port de Sagunt i l'informe emès pels serveis tècnics d'aquesta direcció general, favorables a la incoació de l'expedient per a la declaració de l'Alt Forn número 2 de la siderúrgica del Port de Sagunt com a bé d'interès cultural...»

II El bé patrimonial

En l'Annex I de l'esmentada Resolució s'aporta una descripció del bens a protegir mitjançant la Declaració com a BIC que fa un relat del conjunt portuari, industrial i urbà i diu:

«...L'any 1902 es crea un nou nucli poblacional en el terme municipal de Sagunt, a la vora de la mar, a conseqüència de la implantació d'una nova empresa promoguda per dos empresaris bascos, Ramón de la Sota i Luis María Aznar. Apareix així un enclavament portuari-industrial a sis quilòmetres de Sagunt, al costat de la platja i enmig d'una zona de camps que va atraure nombrosos treballadors i que ha perdurat al llarg del temps.»

«...Durant tots aquests anys, les diferents empreses van anar construint un gran complex fabril, en el qual destacaven la construcció de tres alts forns i un gran nombre de naus i uns edificis annexos, necessaris per a la producció. Al mateix temps, el nucli poblacional que inicialment tenia unes condicions de salubritat i d'ordenació molt precàries, es va anar consolidant i convertint un una població estable i amb serveis a poc a poc més adequats.»

«...Els edificis que queden en l'actualitat de tots els que van ser construïts per la companyia constitueixen part del patrimoni industrial de la ciutat: l'hospital vell, la nau de tallers generals, el magatzem d'estris i recanvis, l'església de la Mare de Déu de Begonya, l'economat, el casino recreatiu, les oficines generals, la ciutat jardí de la gerència, el barri obrer, el sanatori i, com a element més excel·lent, l'Alt Forn núm. 2.

Dels edificis amb caràcter fabril que queden, el més destacable és l'Alt Forn 2 que des de la seua construcció i a causa de la seua gran altura, ha constituït una fita fonamental en el perfil urbà del Port de Sagunt. Es tracta d'un edifici que es constitueix en referència visual i històrica de l'evolució i l'origen de la població. A més, és l'únic que queda dels tres elements fonamentals dins de la dinàmica de treball de la indústria siderometal·lúrgica del port de Sagunt, ja que en aquests s'efectuava la fusió i la reducció de minerals de ferro amb vista a elaborar la fosa i obtindre el lingot d'alt forn, format per mineral de ferro, carbó de coc i calcària, que és la matèria primera fonamental per a la fabricació de l'acer.»

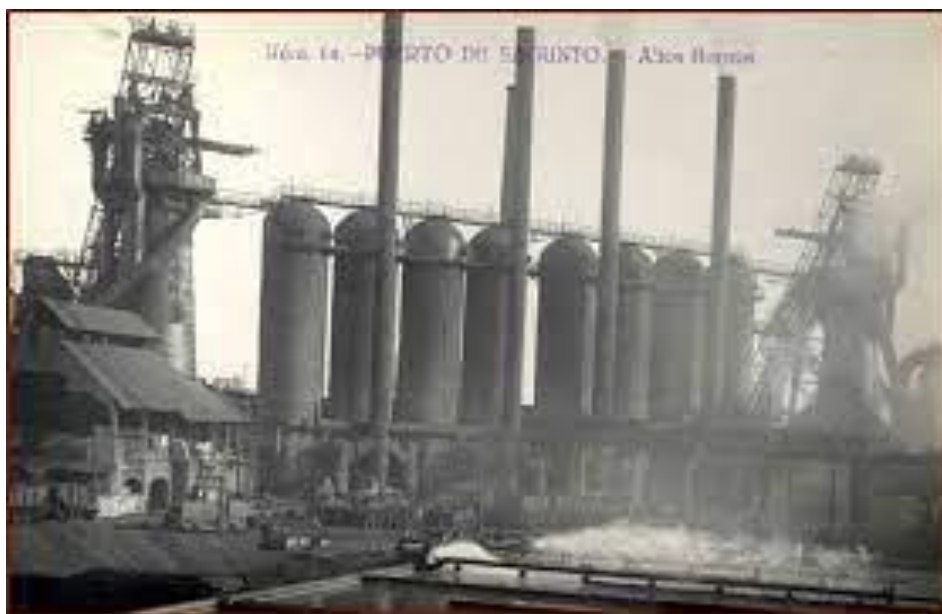
Pel que respecta a les restes de tan impressionant implantació industrial cal subratllar que només resta com a peça específicament industrial el Alt Forn 2, i les naus d'estris i recanvis que hi són a vora després del procés de desindustrialització dels anys vuitanta, a banda d'un conjunt d'edificacions com ara la Gerència, les cases del enginyers, el poblat obrer o l'església que, totes elles part d'un projecte empresarial unitari, allotgen a hores d'ara usos ben diversos havent estat rehabilitades i passat a l'ús comunitari públic.

En el acuradíssim plànol adjunt es pot assolir una idea de la grandària i complexitat de les instal·lacions siderometal·lúrgiques que la Compañía Sierra Menera va assolir arribant fins i tot i essencialment a la construcció d'un abric marítim, el Port de Sagunt que ja havia estat emprat pels romans segles avant i del que les restes del Grau Vell en són mostra fonamental i protegida.

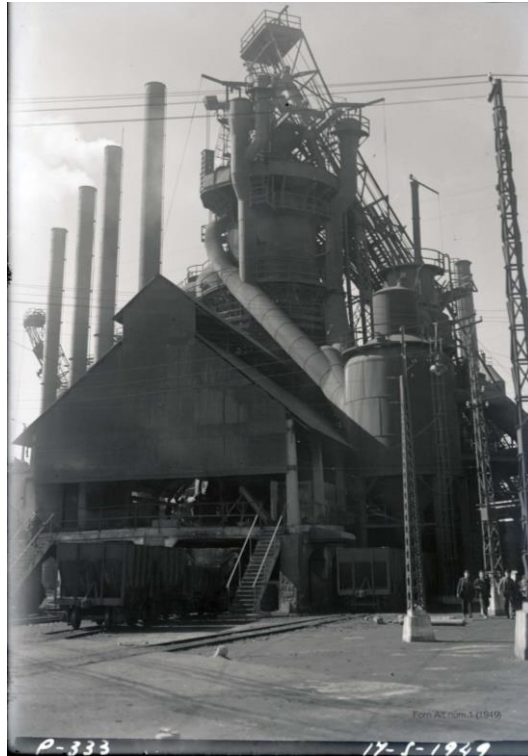

Plànol de les instal·lacions 1926

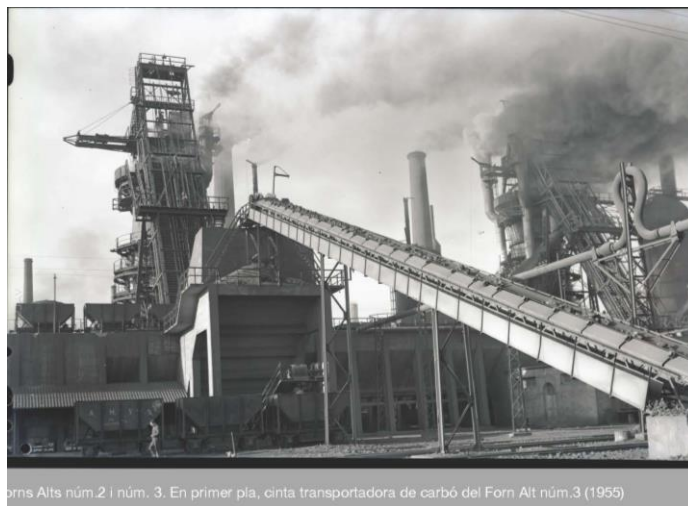
En les imatge següents es pot apreciar el conjunt format pels Forn Alt 2 i 3 i les estufes d'aire calent i també les rampes d'alimentació de minerals

1949

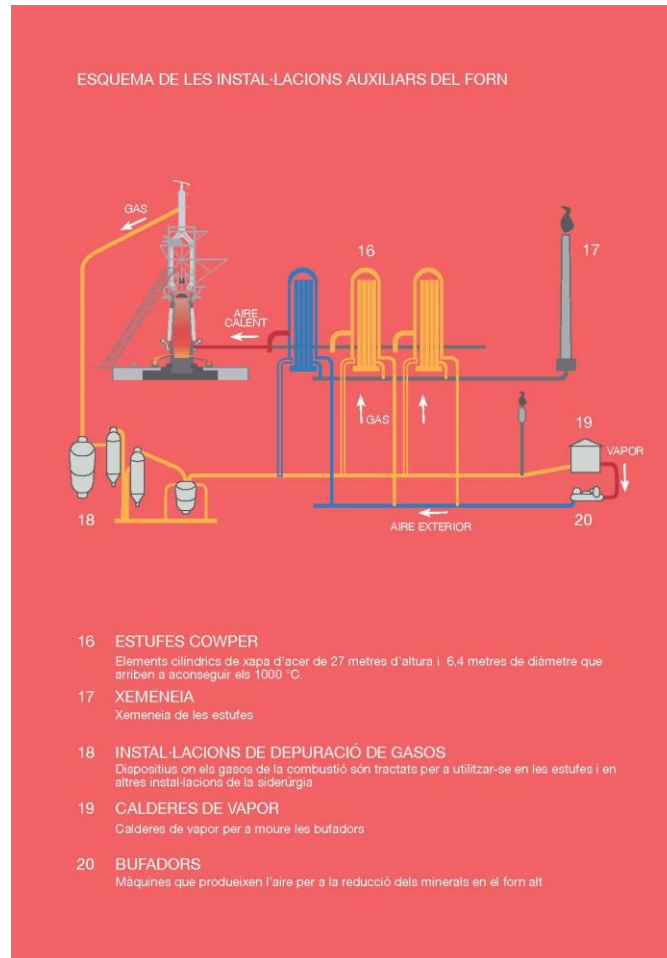

P-333 17-1-1949 1949

Forns Alts núm.2 i núm. 3. En primer pla, cinta transportadora de carbó del Forn Alt núm.3 (1955) 1955

En l'esquema adjunt s'exposa clarament el funcionament del conjunt siderúrgic.

Entorn de protecció del bé i normes urbanístiques.

Després de les remodelacions urbanístiques dels anys posteriors al cessament de l'activitat industrial i després d'un llarg camí de reivindicacions de tota mena, els espais del voltants del Forn Alt han estat transformats radicalment i el forn ha quedat situat en el centre d'una rotonda de l'avinguda Alts Forns.

Entorn de protecció proposat

En el plànol anterior es pot veure la delimitació de l'entorn de protecció del bé a protegir que abasta, al nord, les naus generals de reparacions que es troben declarades com a Béns de Rellevància Local properes i un conjunt de parcel·les no edificades a l'Oest. La delimitació pretén la preservació dels béns existents i també de les parcel·les abans ocupades per diversos usos de la instal·lació fabril.

Les Normes urbanístiques proposades exigeixen informes previs a la seua autorització i en les que són edificables limita la seua altura per tal d'ajustar-se a un perfil no obstructiu de la visió del Forn Alt 2. També es prohibeixen cartells i altres elements de publicitat i imposa el caràcter soterrat de qualsevol infraestructura futura.

III Intervencions sobre el bé.

El Forn Alt 2 fou l'únic que no s'enderrocà des de 1984 i després d'anys d'abandonament va ser rehabilitat a l'any 2012, i es va construir al seu costat un pavelló de recepció de visitants equipat amb instal·lacions audiovisuals i s'han obert tres portes en la part baixa del cresol per a possibilitar la visita a l'interior del forn. A més, s'han recuperat alguns elements relacionats amb l'activitat del forn, que es troben exposats al costat de l'edifici i s'ha construït a més una via fèrria en el perímetre de la rotonda per al pas hipotètic d'una locomotora a vapor.

El projecte i les obres dutes a terme pels arquitectes Carmel Gradolí, Tato Herrero i Arturo Sanz varen ser mereixedores del premi Europa Nostra de l'any 2012. en la categoria de Conservació.

Exposava el Jurat del Premi d'una manera clarivident :

«...se ha querido reconocer el esfuerzo sostenido para salvar este monumento excepcional que es el Alto Horno 2 del Puerto de Sagunto y permitir así su comprensión por las generaciones futuras»

"...La supervivencia de los altos hornos de la industria siderúrgica del siglo XX es uno de los retos patrimoniales del siglo XXI. Su conservación es vital para la comprensión de la historia europea compartida, habida cuenta que el carbón y el acero estuvieron en el origen de nuestra Unión Europea. La singularidad del alto horno como legado industrial procede tanto de su especificidad como elemento icónico de la industria siderúrgica, como de su carácter conmemorativo de una etapa industrial ya superada, y de su potencial didáctico.

El Alto Horno nº 2 es el elemento conservado más interesante de una industria que, a partir de 1917, determinó la creación de toda una ciudad en la que la trama urbana y social dependían completamente de la factoría de Altos Hornos del Mediterráneo. Su cierre en 1984 y la demolición de la práctica totalidad de sus elementos supusieron una ruptura traumática con el

pasado, determinando una crisis humana y urbanística en la que desapareció el referente más importante de la población y en la que los restos conservados, con un aspecto decrepito cuando no ruinoso, apenas podían transmitir su carga significativa. Ante esta situación, la actuación en el Alto Horno nº2 tuvo la responsabilidad de restituir como elemento cultural un pasado del que es casi el único nexo de unión. Para ello, se ejecutó una actuación que contemplaba varios aspectos. El primero era la consolidación estructural del horno, una torre metálica de 64 m de altura que, durante más de trece años, estuvo abandonada y sin mantenimiento en un entorno marino agresivo. El segundo era la recuperación de su imagen, acometiendo una actuación optimista que ha devuelto al horno el aspecto que tenía después de una de sus periódicas reconstrucciones, cuando quedaba listo para acometer una nueva campaña de funcionamiento. El tercero fue su habilitación funcional con carácter didáctico, haciendo visitable desde su entorno inmediato hasta su interior, y creando un recorrido que permite acceder hasta sus niveles más altos”.

IV Consideracions per a la protecció com a BIC, el seu entorn de protecció i normes urbanístiques d'aplicació.

Cal assenyalar en primer lloc que el Forn Alt 2 gaudeix de diversos reconeixements patrimonials per part de institucions públiques i privades.

Així, es troba inclòs en el *Plan Nacional del Patrimonio Industrial* com a un dels béns del patrimoni industrial de major interès en la Comunitat Valenciana. També està inclòs com a un dels «100 elements del patrimoni industrial en España» que publica TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage), en col·laboració amb l'Institut de Patrimoni Cultural de España (IPCE).

A l'any 2012 el Consell Valencià de Cultura, es va fer ressò de la nova sensibilitat davant el passat industrial i les seues empremtes al port de Sagunt i mitjançant una "*Informe sobre la Gerència i el Forn Alt Número 2 de la antiga siderúrgica de Port de Sagunt*" que s'apropà a la realitat que ara la Direcció General de Patrimoni encapçala proposant la declaració com a BIC del Forn Alt 2.

Així deia:

«...La historia minero-siderúrgica de Sagunto se remonta al año 1900, cuando los empresarios vascos Ramón de la Sota y Eduardo Aznar decidieron fundar la Compañía Minera de Sierra Menera, dedicada a explotar el mineral de hierro de las minas turolenses de Ojos Negros. La elección del puerto de Sagunto como punto de embarque de un mineral que luego debía transportarse por vía marítima hasta los hornos vizcaínos, cambió con el tiempo el horizonte agrícola de la capital del Camp de Morvedre

...A principios de siglo XX, desde su instalación en los años veinte, la siderurgia en Puerto de Sagunto modificó la vida económica del pueblo. Alrededor de esta gran empresa, nació una auténtica "factory town", una ciudad factoría que marcó el devenir del municipio gracias a trabajadores inmigrantes procedentes de las comarcas valencianas y así como de otras

regiones: Aragón, Murcia, Andalucía y País Vasco. La vida del municipio, por tanto, quedaba totalmente ligada a la fábrica, pues ésta creaba un auténtico tejido social. Al tiempo que nacieron importantes instalaciones industriales, el Puerto de Sagunto se vio animado por la construcción de docenas de viviendas humildes para los obreros y de residencias para los ingenieros y mandos de la industria, en una amplia zona bien ajardinada, que se conoce por La Gerencia. Los edificios administrativos, de una parte, y las escuelas, de otra, caracterizaron esa nueva ciudad, entre otras muchas construcciones simbólicas.

...El aumento de la demanda siderúrgica durante la I Guerra Mundial y los años posteriores de reconstrucción determinó que la empresa vizcaína matriz decidiera levantar un complejo siderúrgico en la zona aledaña al puerto de salida de los minerales. Es así como, entre 1922 y 1924 se levantaron tres altos hornos, como núcleo de una gran factoría, que en 1925 fue visitada por Alfonso XIII. En 1930 la población del puerto de Sagunto había crecido de forma considerable, dado que la planta industrial ocupaba ahora a unos 4.000 empleados.

...En los años siguientes a la crisis siderúrgica, dos de los tres altos hornos saguntinos fueron desguazados... El Alto Horno número 2, una instalación de 64 metros de altura, quedó en pie, y aunque se deterioró y perdió una parte de sus instalaciones complementarias, pudo ser salvada finalmente.»

La foto aèria adjunta permet apreciar la magnitud del creixement urbà al nord de les instal·lacions industrials i els de serveis complementaries, formant una *company town*, com es coneix en la literatura urbanística.

Fotografia aèria del vol americà (1945-46)

I concloïa l'informe del Consell Valencià de Cultura dient :

«-- Nos parece necesario que la Consellería de Cultura otorgue el máximo nivel de protección, al patrimonio urbanístico e industrial de la ciudad de Sagunto y singularmente del Puerto de Sagunto.

--Es necesario reconocer los esfuerzos que numerosas personas y entidades han realizado, y siguen realizando, para que estos bienes que merecen estudio de la arqueología industrial y la sociología urbanística, no se pierdan.

-- Por tanto, felicitamos a cuantos han intervenido en la recuperación de materiales industriales en peligro y en su restauración, hasta el punto de ser merecedores, por la restauración del Horno Alto número 2, del importante premio Europa Nostra, que tanto debe enorgullecernos.»

Feliçment el suggeriment de aquesta institució s'està duent a terme amb la incoació de l'expedient que motiva aquest informe.

IV Conclusions

A mena de resum podem establir després del que s'ha estat exposant que :

El Forn Alt 2 forma part i crea un paisatge urbà de gran força i espectacularitat per la seua altura, la seua configuració industrial i fins i tot la seua aparença escultòrica ben a prop de moltes iniciatives contemporànies de caire constructivista.

El Forn Alt 2 és un veritable monument en record de la gènesi urbana d'una ciutat com el Port de Sagunt nascuda ex novo arran de la instal·lació siderúrgica de la Compañia Sierra Menera i és un testimoni indeleble del naixement d'un poble, dels moviments obres i apel·la a la memòria col·lectiva.

La restauració del Forn Alt 2 és una prova de la capacitat de regeneració de què gaudeixen certes obres de enginyeria o arquitectura quan la mà experta i sensible té cura d'elles i com poden modificar l'escena urbana i la imatge de les ciutats.

Considerant tot el que s'ha exposat en aquest informe, el Consell Valencià de Cultura recolza la proposta de protecció com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt de Port de Sagunt, amb la categoria de Monument, d'acord amb el seu entorn de protecció i les seues normes urbanístiques